

ZENBAIT EUSKAL TESTU NAFARROAN XVII. MENDEAN

Jose Luis Erdozia Mauleon*

Ezer baino lehen, **Rafael Karasatorre Bidaurre** ikerlari etxarriarrari eskerrak eman nahi dizkiot, berak eman baitzidan duela urte pare bat, gutxi gorabehera, dokumentu hauen berri. Rafaelek emandako datuekin ez zitzaidan batere zail izan Nafarroako Artxibo Orokorrean (NAO hemendik aurrera) dokumentu hauek bilatu eta, bertan, euskarazko testuak aurkitzea. Bihoakio, berriz ere, hemendik nire eskerrik zintzoena.

ZENBAIT ARGIBIDE TRANSKRIPZIOEI BURUZ

Berrogeita hamazazpi esaldi edo hitz solte ageri dira euskaraz bi dokumentu hauetan, berrogeita hamabost lehenengoan, horietako zenbait errepikaturik, eta bi bigarrenean. Artikulu honetan guztiak jaso dira eta esaldi edo hitzen transkripzioari dagokionez, ondorengo irizpideak izan dira kontuan:

- Dokumentuan bertan ageri den puntuazioa erabili da, bost aldiz koma eta behin baino ez gidoia. Hiru puntuak euskarazko esaldiak gaztelaniako testuez banaturik ageri direla erakusteko erabili dira. Ez dira, beraz, hiruhiru puntuak dokumentuan agertzen. Bestalde, bi aldiz besterik ez bada ere, lerroz aldatzean hitza zatiturik geratu denean marratxo erabili da.
- Silabak edo hitzak ez dira banandu jatorrizko testua jasotzerakoan, dokumentuan agertzen diren moduan jaso baitira.
- Kasu batean soilik parentesiak erabili dira, dokumentuko orriari zatia falta zaiolako, ertza hautsirik baitu, eta zentzuaren araberrako aditz formaren bigarren silaba parentesi barnean paratu da.
- Testuingurua jasotzerakoan, kasuren batean edo, galdera ikurra erabili da zalantzazkoa delako transkripzioa.
- Laburdurak dokumentuan ageri diren moduan jaso dira.

* Euskal filologian doktorea

**1. DOKUMENTUA: *ALTSASUKO BIKARIOA ETA BURUNDAKO
ALKATEAREN ARTEKO AUZIA 1648 URTEAN***

DOKUMENTUAREN SIGNATURA NAOn: 102812

IZENBURUA: Fiskala eta Miguel de Aramendia Miguel Fernandez de Garaialde y Lazkanoren aurka.

DOKUMENTUAREN ORRI KOPURUA: 505

AUZIAREN HASIERAKO DATA: 1645eko uztailaren 13a.

AUZIAREN AMAIERAKO DATA: 1648ko maiatzaren 30a.

DOKUMENTUAREN EGILEA: Martin de Uribarri. Martin de Uribarri Errege Kontseiluko idazkaria izan zen 1629 eta 1662 urteak bitartean, ondorengo signatura zenbakia duten NAOk dokumentuek adierazten duten moduan: 042617¹, 042632², 042643, 042679, 074548, 102429, 134937, 104169³.

GAIA: Fiskala eta Altsasuko Inkisizioko Ofizio Santuko komisarioa eta abadea den Miguel de Aramendia, Burundako haraneko alkatea den Miguel Fernandez de Garaialde y Lazkano altsasuarraren aurka, irainengatik ezarri beharreko 200 libratako isuna dela eta. Aipatu irainak 1645eko ekainaren 5ean gertatu omen ziren Mendekoste bigarren egunean Altsasuko plazan, elizaren aurrean, goizeko zazpiak edo zortziak aldera.

PROTAGONISTAK:

- Miguel Fernandez de Garaialde y Lazkano⁴, Burunda haraneko alkatea eta auzian akusatua. Bere aita Miguel Fernandez de Garaialde zen, batxilerra eta Arakil haraneko arzipretea (lehenago Urdiaingo bikario⁵ ere bai) eta bere ama

¹ 1629 urtekoa dugu dokumentu hau eta ondorengoa dio bere edukia eta egitura azaltzerakoan: “*El convento de San Agustin de Estella (agustinos calzados), sobre libranza de 100 ducados y 60 reales de reditos del Deposito General, entregados por Martin de Uribarri, secretario del Consejo Real, heredero de Juan de Bausillon, cerrajero, vecino de Estella, para pago de deuda.*”

² 1630ekoa da beste hau eta ia gauza bera esaten du, ezen soilik ‘*su suegro*’ aposizioa gehitzen baitu ‘*Juan de Bausillon*’ eta ‘*cerrajero*’ hitzen artean.

³ 1662koa da beste hau eta zera ageri da bere edukia eta egitura azaltzerakoan: “*Martin de Uribarri, secretario del Consejo real, contra el Fiscal, sobre pago de 30 ducados anuales de salario*”.

⁴ Juan de Ucar izan zen auzi honetan akusatuaren prokuradorea eta horrela aurkeztu zuen 293. orrialdean: “... *que el disculpante es hijo del Vachiller Don Mig fernandez de garayalde y Lazcano arcipreste del Valle de araquil y Maria Garcia de Recalde que abra veinte años que murio y asi ella como el dho D Mig heran hijos de algo conocidos personas principales y por tales fueron tenidos havidos y commente reputados como lo diran los tesgos ...*”.

⁵ 95. orriaren atzealdean, Miguel Ochoa de Galarza lekukoak horrela dio: “... *es tenido y lo assido en todo su tiempo deste testigo por hijo del bachiller D. Miguel Fernandez de Garayalde y Lazcano abbad del lugar de Urdiain y de Maria Garzia y save y a visto que el dho Miguel Fernandez hera perssona principal tenido y reputado por hijo dalgo ...*”.

Maria Garzia de Rekalde, arabarra, lekukoek era berezian deskribatzen dutena⁶ eta abadeak putatzat zeukana⁷. Alkateak ospe nahiko txarra zuen, ezen lekuko batzuek diotenez Altsasuko Joanes de Elizalde, behin batean, eta Iturmendiko Pedro de Anso, beste behin, jipoitu baitzituen⁸.

- Migel de Arramendia, Altsasuko abadea eta Inkisiozoko Ofizio Santuko komisarioa. Honek eraman zuen auzitara aurreko protagonista eta bera iraintzeagatik isuna jar ziezaiotela eskatu. Hau ere ez da oso ongi ageri lekukoaren esanetan, liskar bat baino gehiago izan baitzuen hauen testigantzen arabera⁹. Akusatuak behin baino gehiagotan esandakoaren arabera abadearen jatorria ez zen berak zioena¹⁰.

LABURPENA: 1645eko ekainaren 4ko iluntzean, Burunda haraneko alkateak (Miguel Fernandez de Garaialde y Lazkano), Martin de Mazkiaranek¹¹ eta haraneko diputatu batek (Juanes de Gastaminza) lehorte handia zegoela ikusirik¹², hurrengo goizean San Juan ermitaraino prozesioa eta hara iritsitakoan meza egitea erabaki zuten. Berandu zenez, ez ziren abadearengana joan honen guztiaren berri ematera, goizeko lehen orduan prozesiorako ezkilak joko zituztela herria jakinaren gainean jartzeko erabikirik. Eta hala egin bazuten ere, ezkilak jo eta jo ari zirelarik, goizeko zazpiak edo zortziak aldera, abadeak ezkiljoleari bere lana bertan behera uzteko esan zion, Urdiango apaizak etortzerik ez zuelako bera laguntzera prozesioan¹³. Hau guztia zela eta, Miguel Fernandez de Garaialde y Lazkanori Martin de Mazkiaranek jakinarazi zionean abadearen erabakia, honen aurka hasi zen gaizkiesaka gora-gora, Miguel de Arramendia abadeak entzuteko moduan. Alkateak gehien erabilitako iraina ‘oker’ (‘tuerto’ ageri da behin eta berriz lekukoaren testigantzetan) da eta abadeak erantzunez erabilitakoa, berriz, ‘putaseme’¹⁴. Hauek entzun bezain laster, alkateak abadearengana jo eta atxilotu nahi izan zuen erregearen izenean (“*apellidando al rey*”) tartean sotanatik eutsi zuelarik, baina ondoan zeuden pertsonen eraginez elizan sartzen utzi zuen atxilotu gabe. Irainka eta gaizkiesaka jarraitu zuen eta Pedro de Goikoetxea, abadearen koinatua, atxilotzen saiatu zen

⁶ 13. orria: “... lo que mas puede decir es que el acusado es tenido y reputado por hijo de Maria Garcia la qual fue havida por mujer liviana y facil aunque no puede declarar de las demas calidades ...”; 17. orria: “... y que save la madre del acussado fue muger de leve opinion aunque no puede declarar de calidad y limpieza fuese ...”

⁷ 29. orria, atzealdean: “...por lo qual el dho quexante se mostró muy sentido y colérico y dixo al acusado que si el hijo de una puta havia de rancar las dichas estacas y que si sabia cuyo hijo fuese ...”.

⁸ 22. orria: “... en el camino le maltrato de golpes al dho su marido...”. “... le respondió que el acussado le havia dado de palos ...”.

⁹ 7. orria, atzealdean. Honela dio Pedro de San Roman lekukoak: “... le a tenido y tiene por sacerdote muy exemplar y virtuoso y que a cumplido y cumple con la obligaciones de su oficio dando exemplo a todos sus parochianos ecepto que save a tenido diferentes pleitos y con diferentes personas del dho lugar y Valle de Burunda ...”

¹⁰ 20. orria: “... oyo que dezia no es este arramendia, sino yaurtia, ...”. 74. orria, atzealdea: “... elacusado y con voz alta dijo ese es hijo de Joan de Yaortia sin nombrar persona por quien lo decia, ...”.

¹¹ 26. orria, atzealdea: “... Martin de Mazkiaran jurado del dho lugar ...”.

¹² 27. orria, atzealdea: “... se vieron el alcalde acussado este testigo y Juanes de Gastaminza jurado y por ver la necesidad tan grande que havia de agua para los campos ...”.

¹³ 7. orria, atzealdean: “... yo soy el dueño de la Iglesia y como quieren que sin mi voluntad se haga la procesión mayormente no habiendo clerigo que asista ...”

¹⁴ 14. orria: “... a lo qual el quexante le volvió a replicar y decir mentis hijo de una puta ...”.

geroago erregearen izenean abadea atxilotzeko deia egin zuenean lagundu ez ziolako. Honetan zebilelarik, Maria Ramos de Arramendia (Juan de Gainzaren emaztea) abadearen ilobaren kexak eta irainak¹⁵ entzun zituen eta atxiloturik eraman zuen kartzelaraino, bertan hanketatik lotuz¹⁶.

Gero, alkateak eliza ondotik alde egin zuenean, abadea atera zen berriz plazara eta bertan zeudenei esan zien auzitara eramango zuela hura eta haien lekukotza behar zuela, bereziki esanez sotanako mahukak apurtu zizkiola bera atxilotu nahian ibili zenean alkatea. Auzian ageri diren lekukoek, hala ere, guztiek esan zuten ez zituztela sotanaren mahukak apurturik ikusi abadea eliza barrura sartu zenean edo gutxienez ez ziotela horrelakoari erreparatu.

Auzian, bestalde, lekukoei hainbat galdera egin zizkieten abadea eta alkatearen arteko harremanak nolakoak ziren argitzeko eta erantzunetan ageri zaizkigu harreman horiek lehendik ere txarrak zirela frogatzen duten bi pasarte: abadearen soroko hesiarena eta eliza barruan meza garaian hika-mika sortu zutenekoa. Lehenengoan, abadeak bere soroan hesolak jarri eta bertan zegoen iturrirako bidea itxi egin zuenez, alkateak berak kendu zizkion aipatu hesolak, orduan ere eztabaida sutua izan zutelarik¹⁷. Bigarreanean, abadea meza ematen ari zen bitartean, alkateak Juan de Arzari esan zion Pedro de Goikoetxearen lekuan eseritzeko eta eztabaidan hasi zirenez meza garaian abadeak bi alditan eskatu behar izan zien isiltzeko eta elizatik ateratzeko. Pentsa daitekeenez oraingoan ere liskar ederra bien artekoa! Eta gainera, pasarte honetako zenbait aipu euskaraz jasoak daude auzian zehar.

EUSKARAZKO TESTUAK

Auzian agertzen den euskarazko testu bakoitza (esaldi zein hitz solte) dokumentuko orrialdeen ordenaren arabera, hurrenez hurren, bildu dut eta bertan, orrialde zenbakia, testuingurua eta batuko eta burunderako egungo ordaina jasotzeaz gain, merezi zuela iruditu zaidanean, testu bakoitzaren iruzkin laburra ere egin dut.

9. orria	Testua:	<i>çurequi</i>
	Testuingurua:	“... y en lengua bascongada y con el mismo estilo le respondio con vos que en bascuenze se dize <u>çurequi</u> ...”
	Batuko ordaina:	Zurekin
	Burunderaz:	zuukin
	Iruzkina:	Soziatibo kasuko atzikiak ez darama bukaeran kontsonante sudurkaririk. Egun, berriz, Burundan <i>-kin</i> da erabiltzen den morfema, kontsonante sudurkaria bukaeran duela, eta soilik Bakaikun ageri dira zenbait hiztunen kasuan hemengoak

¹⁵ 10. orria: “... y que la prission echa en Maria Ramos de Arramendia muger de Juan de Gainza sobrina del dho abbad precedio de hauer dicho al acussado le saltassen los dos ojos ...”.

¹⁶ 27. lerroa, atzean: “... le puso en el cepo de la carceleria ...”.

¹⁷ 29. orria, atzealdean: “...por lo qual el dho quexante se mostró muy sentido y colérico y dixo al acussado que si el hijo de una puta havia de rancar las dichas estacas y que si sabía cuyo hijo fuese ...”

bezalakoak¹⁸.

14. orria Testua: *çurequí*
- Testuingurua: “... y que el acusado respondió por el mismo tono que ay, no hablo con vos que en lengua bascongada le dixo çurequí...”
- Batuko ordaina: Zurekin
- Burunderaz: *zuukin*
- Iruzkina: Orrialde honetako burutzapenak tildea du azken bokalean.
-
18. orria
(atzealdean) Testua: *y baño guizon prestuagoaren semea*
- Testuingurua: “... y el dho acussado le respondió de padre mas honrrado que tu que en bascuence le llamaua = y baño guizon prestuagoaren semea = ...”
- Batuko ordaina: hi baino gizon prestuagoaren semea
- Burunderaz: *i baindo gizon prestuboon semia*
- Iruzkina: Izenordaina y grekoaz ageri da eta desberdintasunezko konparazioa burutzeko partikula kontsonante sudurkaria bustirik duela. Gaur egun *baindo* erabiltzen dute Burundan. Bestalde, morfema konparatzailea oso-osorik ageri da, inongo fonetismorik jasan gabe. Gaur egun Burundan eta Sakana erdialdean ondorengo bilakabidea izango luke burutzapen honek: *prestu* + *-ago* > *prestubago* (kontsonante epentetikoa) > *prestubao* (bokal arteko herskariaren galera) > *prestuboo* ($V_1V_2 > V_2V_2$) > *prestubo* ($V_2V_2 > V_2$). Eta antzeko bilakabidea jarraitzen du edute-genitiboaren morfema eransterakoan: *prestubo* + *-aren* > *prestuboon*.
-
40. orria
(atzealdean) Testua: *çatoz, ceurq ateranacaçu*
- Testuingurua: “... haciendose dueño de la razón le respondió benga saqueme queen lengua bascongada ledixo çatoz, ceurq ateranacaçu ...”
- Batuko ordaina: zatoz, zeuk atera nazazu
- Burunderaz: *atoz, zeorrek ataa nazazu*
- Iruzkina: Izenordain intentsiboa kontsonante dardarkaria tartean duela ageri da. Axularrek Gero liburuaren hasieran, Irakurtzaileari atalean ere horrela erabili zuen: “... zeurea, zeurk egina baitzendu bezala ...”. Aginterako aditz formari dagokionez, aldiz, badirudi idazleari ahaztu zitzaiola gakoa markatzea lehen kontsonante txistukarian. Bestalde, aditz nagusia eta laguntzailea elkaturik ageri dira.

¹⁸ *F.L.V. 90*, 2002, 288 orrialdea: “Soziatiboan, nik burutzapen guztiak bukaeran sudurkaria daramatelarik jaso ditut, baina Mundiñanok esaten du noizean behin *-eki* ere agertu zaiola, eta hurrengo burutzapenak jaso ditu: *ardiyeki, barieki, Etxarriki*”.

46. orria Testua: *çatoz eta suc aterana çaçu*
- Testuingurua: “... *beni vos y sacadme que en lengua bascongada le dixo çatoz eta suc aterana çaçu ...*”.
- Batuko ordaina: zatoz eta zuk atera nazazu
- Burunderaz: *atoz ta zuk ataa nazazu*
- Iruzkina: Oraingoan era desegokian bereizi ditu aditz nagusia eta laguntzailea eta izenordaineko kontsonante txistukaria ere modu desegokian idatzi du. Egun ongi bereizten dira bi txistukariak Burundan eta Sakana osoan.
-
54. orria Testua: *norq sarcen çaitu ortan*
- Testuingurua: “... *y al abad le respondio el dho acussado quien os mete en esso que en lengua bascongada le dixo, norq sarcen çaitu ortan; y que prosiguiesse en decir su misa que ellos se compondrían ...*”
- Batuko ordaina: nork sartzen zaitu horretan
- Burunderaz: *nok sartzen zaitu ortan*
- Iruzkina: Aditz aspektuko morfeman txistukari frikaria erabili du afrikatuaren ordezt. Erakusleari dagokionez, sinkopa egin du egun nafarreran ugari direlarik horrelako burutzapenak, baina ez Burundan, nahiz eta erakuslearen kasuan horrela egiten den.
-
66. orria Testua: *çuc engañatu bear duçu auçoa*
(atzeadean)
- Testuingurua: “... *el dho acusado le replico que ay que haveis engañado Vos de un tuerto aun concejo como el deeste lugar y Vos le haviays de engañar de esta manera que en lengua bascongada le dezia estas razones, çuc, engañatu bear duçu auçoa, y que el dho quexante ...*”
- Batuko ordaina: zuk engainatu behar duzu auzoa
- Burundera: *zuk engainatu ber dezu auzua*
- Iruzkina: Berriro ere, sudurkaria bustirik ageri zaigu eta burunderan, gaur egun behintzat, despalatalizaturik erabiltzen da. Nor-nork erako aditz forma berriz garaiko estandarera¹⁹ moldatua dagoela iruditzen zait, egun oraindik *dezu* erabiltzen baita.
-
73. orria Testua: *çuc engañatu gaituçu guztioç*
(atzealdean)
- Testuingurua: “... *los jurados an dado abisso para que se juntasen los vecinos y Vos de un tuerto nos abeys engañado a todos que en basquence le decia çuc engañatu gaituçu guztioç y el dho abad le dijo...*”

¹⁹ Axularrek argitaratua zuen urte batzuk lehenago (1643) *Gero* liburua eta seguru asko, Euskal Herriko “escribiente”en eskuetara izango zen.

	Batuko ordaina:	zuk engainatu gaituzu guztiok
	Burundera:	<i>zuk engainatu gaituzu guztiok</i>
	Iruzkina:	Atzera berriz sudurkaria bustirik eta nor-nork erako aditz forma estandarizatua. Zenbatzaile orokorrak plural hurbilaren morfema darama.
74. orria (atzealdean)	Testua:	<i>çatoz eta ateranaçazu çuc</i>
	Testuingurua:	“... y dijo saquen ese ombre de la iglesia y que el acusado aciendose dueño de la razon dijo benga y saqueme el que en lengua bascongada le dijo <u>çatoz eta ateranaçazu çuc</u> ...”
	Batuko ordaina:	zatoz eta atera nazazu zuk
	Burundera:	<i>atoz ta ataa nazazu zuk</i>
	Iruzkina:	Aditz nagusia eta laguntzailea batera berriro, baina oraingoan laguntzailearen bigarren txistukariaren grafia aldatu du. Bestalde, aditz nagusiak horrelako bilakabidea izan du gaur egun arte: <i>atera</i> > <i>atea</i> (bokal arteko dardarkaria erori) > <i>ataa</i> ($V_1V_2 > V_2V_2$).
93. orria (atzealdean)	Testua:	<i>ni naiz cu baño guiçon honrraduagoa- ren sema</i>
	Testuingurua:	“... dixo el dho quexante, saveis hijo de quien soys; y queel disculpante le respondio yo soy hijo de D. Miguel Fernandez de Garayalde y Lazcano, hijo de padre mas honrrado que Vm; que en lengua bascongada dixo; <u>ni naiz cu baño guiçon honrraduagoaren sem(e)a</u> ...”
	Batuko ordaina:	ni naiz zu baino gizon ondraduagoaren semea
	Burundera:	<i>ni naiz zu baindo gizon onratuboon semia</i>
	Iruzkina:	Bigarren pertsonako izenordaineko txistukariaren grafia aldaturik ageri da (ez du gakorik erabili oraingoan). Azken izenari /e/ bokala faltza zaio.
103. orria	Testua:	<i>a gauza gaistoa</i>
	Testuingurua:	“... M ^a Ramos de arramendia muger de Juan de Gainza y sobrina del quexante dixo al dizculpante a malo, ablando en defensa del dho quexante, como a este le falta un ojo te salten a tu los dos de un bellaco que en lengua bascongada le dezia, <u>a gauza gaistoa</u> , y oyda esta razon el dho disculpante ...”
	Batuko ordaina:	a, gauza gaiztoa
	Burundera:	<i>a, gauza gaiztua</i>
	Iruzkina:	Egun bezala Burundan, -a organikoa mantendu egin du <i>gauza</i> izenaren kasuan. Ia Sakana osoan, bestalde, ez da mantentzen aipatu -a organikoa.

221. (atze-
aldea) eta
222. orriak
- Testua: *çuc ... çuc ... çure mersedea u orre mersedea ... çuc, jauna*
- Testuingurua: “... este pleyto fue en lengua bascongada y se hablaron en basquenz y con la palabra çuc y no con ... palabra çuc en este dho lugar de Alasua y valle de Burunda la tienen por palabra cortes ... si bien para hablar con los sacerdotes y otras personan de respeto se le añade el decir çure mersedea u orre mersedea y otras vezes juegan destapalabra çuc, jauna que según suena quiere decir Vm ...”.
- Batuko ordaina: zuk ... zuk ... zure merzedea (mesede?) edo horren (hori) merzedea (mesede?) ... zuk, jauna
- Burundera: *zuk ... zuk ... zuu merzedia o orren merzedia ... zuk, jauna*
- Iruzkina: “Merced” hitza *-ea* morfemarekin mugatu du dokumentuaren egileak eta, egun ere, *-a* bokalaz bukatutako hitzak mugatzerakoan horrelako bilakaera suertatzen da Burundan, *-a + -a > (-ea) > -ia: euskeria, gitarria, festia, ...* Hala ere, izenlaguna aldatu egin du autoreak, ‘zure’ lehen kasuan eta ‘horren’ bigarreanean, gaztelaniako ordain zehatza eman nahian seguru asko: “vuestra merced” eta “su merced”. Rafael Mikoleta idazle bilbotarrak antzeko burutzapena (dardarkaririk gabekoa) baliatu zuen urte batzuk beranduago, 1653an, *Modo breve de aprender la lengua Vizcayna* liburuan: “Don Juan: Zeure mesede hori serbietako; zeure mesede hori ondo dago? (...) ... errasti jarri ditez zeure mesedeok almorzetan. (...) Horti badaroa zure mesede horrek, ...”. Garbi dago gaztelaniako “vuestra(s) merced(es)” kortesiazko tratamendua ari zela itzultzen.
224. orria
- Testua: *eman duçu herrecaytu ura*
- Testuingurua: “... el dicho alcalde ablando en esta forma *Eman duçu herrecaytu ura quen castellano quiere decir ha dado aquel recado ...*”
- Batuko ordaina: eman duzu errekaitu hura
- Burundera: *eman dezu mandatubura*
- Iruzkina: Errekaitu (iparraldeko hitza omen) mandaturen sinonimo izango genuke, ardura edo eginbeharrekoa adierazten duelarik. Egund Etxarri-Aranatzen *errekeittu* erabiltzen da izenondo moduan pertsonen izaera bihurria adierazteko.
- Testua: *çerda orr çerda orr* (225. orrian errepikatua dago)
- Testuingurua: “... çerda orr çerda orr, que quiere decir en castellano que ay ay que ay ay ...”
- Batuko ordaina: zer da hor, zer da hor

- Burundera: *zer da or, zer da or*
 Iruzkina: Oraingoan aipagarriena gaztelaniazko idazkera izango genuke, aditza eta aditzondoa modu berean idatziak ageri baitira (“¿Qué hay ahí?”). Bestalde, aipatzekoa da lekuzko aditzondoaren bukaerako /f/-ren burutzapena, bikoiztuta eman duelarik.
225. orria Testua: *onlaco egun batean dagola alsasuco auzoa procesio gaue*
- Testuingurua: “... y con colera dijo, valgame dios onlaco egun batean dagola alsasuco auzoa procesio gaue que quiere decir en castellano, valgame dios que un lugar como es de Alsasua o concejo quede sin procesion un dia como este ...”
- Batuko ordaina: honelako egun batean dagoela Altsasuko auzoa procesio gabe
 Burundera: *olako egun batien doola Altsasuko auzua prozesiyo bee*
 Iruzkina: Esaldia era erabat estandarizatuan ageri da gaur egungo burunderarekin konparatuz, inongo fonetismorik kontuan izan gabe: atzera berriz, erakuslearen forma sinkopatua erabiltzen du; zenbatzaileak ez du ageri disimilazioa eta ondorengo asimilazioa deklinabide atzizkia eransterakoan; aditzaren forma trinkoa ere ez da gaur egun bezala ageri, *dago* > *dao* (bokal arteko herskariaren galera) > *doo* ($V_1V_2 > V_2V_2$); -o bokalaz bukatzen diren lexemak ere ez du disimilaziorik jasan, *auzo* + *-a* > *auzua*; *-ción* amaieradun maileguak *-ziyo* kontsonante epentetiko eta guzti burutzen dira, *prozesiyo*. Bestalde, egun Burundan ez bezala eta gainerako Sakanako herrien antzera, toponimo nagusian txistukari frikaria ageri da *l* kontsonante albokariaren ondoren, burutzapen afrikatuak zailtasunak sortzen baitzituen behar bezala islatzeko. Eta, azkenik, postposizioaren kasuan, hauxe dugu bere bilakabidea Sakana osoan gaur egun: *bage* > *bae* (kontsonante herskariaren galera bokal artean) > *bee* ($V_1V_2 > V_2V_2$).
- Testua: *usdaçu neurebaquean Jangoycoaren amoreagatic*
- Testuingurua: “... respondio en lengua bascongada estas palabras usdaçu neurebaquean Jangoycoaren amoreagatic que quieren decir dejemeen paz por amor de dios y la parte contr dijo ...”.
- Batuko ordaina: utz nazazu neure bakean Ja(u)ngoikoaren amoreagatik
 Burundera: *utz nazazu neonen bakien Jangoikuan amodiyuangaiti*
 Iruzkina: Aditz nagusia eta laguntzailea elkaturik daude eta elkarketa egiterakoan sinkopaturik ageri zaigu hauxe: *u(t)z* (*ieza*)*dazu* > *usdazu*. Izenordain intentsiboa horrela burutzen da gaur egun:

neonen. Bake izena gaur egun Burundan eta Etxarrin erabiltzen den moduan ageri da, kontsonante ezpainetako herskari ozenaz, Sakanako gainerako herrietan egoera nahasiagoa erakusten duelarik: *fake* Arbizun eta Ergoienan, eta *pake* Lakuntzatik ekialdera. Gainera, inesiboko morfema eransterakoan, disimilazioa eta ondorengo asimilazioa jasaten ditu egun. Bestalde, *au* > *a* monoptongazioaz dago *Jangoiko*²⁰ izena, egun Sakana osoan bezala.

Testua: *oquerr orrec onlaco auzo honrratubat
uzidezala procesioric gaue onlaco
egunbatean*

Testuingurua: “... *que quiere decir que ese tuerto deje sin procesion aun concejo tan honrrado un dia como el de oy ...*”.

Batuko ordaina: oker horrek honelako auzo ondradu bat utz dezala prozesiorik gabe honelako egun batean

Burundera: *oker orrek olako auzo onratu bat utzala prozesiyoi pee olako egun batien*

Iruzkina: Erakuslearen kasuan, bi alditan, forma sinkopatua erabili du, *hon(e)lako*. Postposizioari dagokionez, orrialde honetako beste testuan esandakoaz gain, partitiboaren morfemak bukaerako kontsonante herskaria galdu eta hasierako kontsonante ezpainetako ahostuna ahoskabe bihurturik burutzen duela erantsi behar da: *prozesiorik bage* > *prozesiyorik bae* > *prozesiyoiik bee* > *prozesiyoi pee*. Egungo burunderan subjuntiboan aditzoina erabiltzen da eta ez partizipioa. Bestalde laguntzailea, lehen silaba galdu eta aditz nagusiari elkarturik burutzen da.

225. orria
(atzealdea)

Testua: *ayn chuzena nayz ni nola zu, eta çu
noren semea zara*

Testuingurua: “... *respondio el dho abbad quexante en esta forma ayn çhuzena nayz ni nola zu, etta çu noren semea zara que quiere decir según suena tan drecho soy como el, y el hijo de quien es a loquel respondio el acusado*” (hurrengoan jarraitzen du).

Batuko ordaina: hain zuzena naiz ni nola zu, eta zu noren semea zara

Burundera: *ni zu bezain zuzena naiz, ta zu noon semia zaa*

²⁰ Bernat Etxeparek ere, Iudizio Generalean eta Moset Bernat Etxepareren Kantuian horrela erabili zuen: “... Jangoikoak dagiela ...”, “... Jangoikoa, zu zirade ...”, “... Jangoikoa, zuk begira ...”.

- Iruzkina: Konparaziozko esaldia burutzeko *hain ... nola* menderagailua erabili du *bezain* erabili beharrean. Beriainek²¹ eta Axularrek²² ere menderagailu berbera erabili zuten urte batzuk lehenago. Izenondoaren hasierako kontsonante txistukaria afrikaturik idatzia ageri da.
- Testua: *hayn ayta honrratuaren umea nayz nola çu ... çuc*
- Testuingurua: “... *hayn ayta honrratuaren umea nayz nola çu que quiere decir tan hijo de padre honrrado soy como el según parece me suena la dha palabra çuc y no de vos como esta escrita ...*”.
- Batuko ordaina: hain aita onraduaren umea naiz nola zu ... zuk
- Burundera: *zu bezain aita onratubaa umia naiz ... zuk*
- Iruzkina: Menderagailuaren hasierako partikula hatzez idatzia ageri da oraingoan. Disimilazioa suertatzen da egun burunderan –e bokalaz amaituriko lexemak mugatzerakoan: *umia, semia, ...*
228. orria Testua: *bellaco oquerr onec engaña deçala erriau ni eta guztioç manera ontan, eta uzidadila eguiteco procesioa*
- Testuingurua: “... *que quiere decir según su sentido lo que las palabras suenan (atzealdean) que este bellaco ttuerto engañe al lugar ami y asus vezinos desta suerte y se deje de hazer la procesion ...*”.
- Batuko ordaina: bellako oker honek engaina dezala herri hau ni eta guztiok manera honetan, eta utzi dadila egiteko prozesioa
- Burundera: *bellako oker onek engainazala erriyau ni ta guztiok modubontan, ta utz dayela iteko prozesiyua*
- Iruzkina: Sudurkaria bustirik, eta erakuslea sinkopaturik, berriz ere. Bestalde, *manera* mailegua erabiltzen du ‘era’ edo ‘modu’ erabili beharrean, Joan Perez de Lazarragak²³ mende bat lehenago erabili zuen moduan. Aipagarria era berean *bage* postposizioa beharrean eraibiltako egitura: *egiteko utzi* (egin gabe utzi, egiteke). Lehen aditzaren kasuan, elkaturik burutzen da gaur egun ere, baina laguntzaileak lehen silaba galdurik. Burundan ez da palatalizaziorik gertatzen.

²¹ Juan Beriain, *Tratado de como se debe de oyr missa, escrito en romance y bascuence*, 1621, 16. orrialdea: “... *baytauzqui ... ayn presentean, eta ayn agadaçen çayzquiola nola obratucituenean ...*”.

²² Axular, *Gero*, Irakurtzaileari atalean: “... *ez litzateke euskara hain labur, eskas eta ez hertsia, nola munduak uste baitu, eta baitaduka, dela ...*”.

²³ Joan Perez de Lazarraga, 1564: 5. orriaaren atzealdean (“... *asi çan manera onetan cantaetan ebela ...*”), 6. orrialdearen atzealdean (“...*asi çan cantaetan manera onetan...*”), 7. orriaren aurrealdean (“... *conçiertu andiaz manera onetan ...*”).

228. orria (atzealdean) Testua: *çerda çerda*
- Testuingurua: “... dijo ablando con la parte contr *çerda çerda* que quiere decir que ay que ay” (hurrengoan jarraitzen du)
- Batuko ordaina: zer da, zer da
- Burundera: *zer da, zer da*
- Iruzkina: Horrela erabiltzen zen duela urte gutxi arte Sakanan, herriko edozein etxetara abiatu eta atarian, normalean irekita orduan, bertako etxeko andrearen izena esaterakoan, barrutik erantzuten zutena atariraino atera baino lehen. (-*Maria!* -*Zer da?*).
- Testua: *çurequi bellaco oquerorrequi dearducat*
- Testuingurua: “...; *ha que respondio çurequi bellaco oquerorrequi dearducat ...*”
- Batuko ordaina: zurekin bellako oker horrekin dihardut
- Burundera: *zuukin bellako oker orrekin ai naiz*
- Iruzkina: Burundan, aurrerago esan dudan moduan, ez da kontsonante palatalizaturik erabiltzen. Hala ere, mailegua denez palatalizaturik ageri den hitza, gaztelanian erabiltzen den eran egingo litzateke egun ere Burundan. Azken hitzari dagokionez (*dearducat* adizkia), Lizarraga Elkanokoak antzeko formak erabili zituen: *darducágu*²⁴ (‘mintzo gara’; cf. jarduki, xarduki ‘mintzatu’, ‘elekatu’ Esteribar – Erroibar – Luzaide; jardukien ari izan ‘solasean ari izan’, ‘elaka ari izan’) eta *cerdúcan*²⁵ (‘mintzo zen’). ‘Jardun’ edo ‘jarduki’ aditza ez da erabiltzen Sakanan, ‘ari izan’ baizik.
- Testua: *çuc ... çure mersedea*
- Testuingurua: “... y otras personas de respeto con la palabra de *çuc* sin que se tenga por agravio ni descortesía sino que quando quieren hablar con mas cortesía ha algun forastero y ha sacerdotes añaden *çure mersedea* que quiere decir Vm ..”.
- Batuko ordaina: zuk ... zure merzedea (mesede?)

²⁴ Hau eta hurrengo oharreko aipuak Patxi Salaberri euskaltzain nafarrak helarazi dizkit. J. Lizarraga, *Doctrina Christioarén Catechima*, 81-82 orrialdeak: “*Munduarén alcinéco bérce bida, bát ta obéna vicimódu Christioa aguérrian ere: bércea gurútea; eta óntas darducágu*”.

²⁵ J. Lizarraga, *Urteko Igande Guzietarako Prediku Laburrak*, 93. orrialdea: “*Orgátic Tabórco oiánean icústas Jaunarén glória-mostra bát chsoraturic S. Pedroc erráncio, Jauna óngui gaude emén & baña dió evang(elio)an Marc. 9 etzequiéla cer cerdúcan*”.

Euskal testuak Nafarroan XVII. mendean

- Burundera: *zuk ... zuu merzedia*
 Iruzkina: Bokal arteko dardarkari samurra, normalean, galdu egiten da Burunderan.
230. orria Testua: ***nor nayz ni***
- Testuingurua: “... y entrando por el coro algo alborotado y colerico dijo estas razones *nor nayz ni* ablando con el dho abbad que quiere decir en castellano quien soy yo” (hurrengoan jarraitzen du).
- Batuko ordaina: *nor naiz ni*
 Burundera: *nor naiz ni*
 Iruzkina: Egun ‘nor’ galdetzailearen tokian ‘zein’ erabiltzen da gehiago Sakana osoan.
- Testua: ***çu çara alcatea***
- Testuingurua: “...a lo qual respondio *çu çara alcatea* que quiere decir en lengua castellana es el alcalde” (hurrengoan jarraitzen du).
- Batuko ordaina: *zu alkatea zara*
 Burundera: *zu alkatia zaa*
 Iruzkina: Lehenago esan dudan moduan, bokal arteko dardarkari samurra galdu egiten da Sakana guztian eta bereziki Burundan nor erako pluraleko aditz formen kasuan: *gaa* (gara), *zaa* (zara), *zai* (zarete), *dia* (dira).
 Esaldiko ordenari dagokionez, aurreko testua kontuan izanik (*Nor naiz ni?*), *alcatea*, galdegaia denez, aditzaren aurrean joan beharko litzateke.
- Testua: ***nor da alcatea***
- Testuingurua: “...y la parte contr replico; *nor da alcatea* que quiere decir quien es el alcalde ...”.
- Batuko ordaina: *nor da alkatea*
 Burundera: *nor da alkatia*
 Iruzkina: -e + -a > -ia burutzen da Burundan eta Sakanako beste zenbait herrietan.
232. orria Testua: ***çuc hoquerrorreq***
 (eta atzea.)
- Testuingurua: “... el otro acussado, con esta palabra de *çuc hoquerrorreq*, y no con la palabra vos como esta escrito por aberse hablado siempre en basquenz ...”
- Batuko ordaina: *zuk oker horrek*
 Burundera: *zuk oker orrek*
 Iruzkina: Burundan eta Irañetan ‘oker’ erabiltzen da egun ere, Sakana

erdialdean ‘begibakar’ esaten den bitartean.

234. orria
(atzealdean)

Testua: *zatoz eta zuc atranacazu*

Testuingurua: “... *venid vos y sacadme que en lengua bascongada le dijo zatoz eta zuc atranacazu...*”.

Batuko ordaina: *zatoz eta zuk atera nazazu*

Burundera: *atoz ta zuk ataa nazazu*

Iruzkina: Lehen aditzak, sintetikoak, hasierako kontsonante txistukaria galtzen du Sakana osoan. Bigarrena, nahiz eta perifrastikoa izan, elkarturik ageri zaigu dokumentuan eta nagusi sinkopaturik. Horrelako sinkopak, egun, Lakuntzatic ekialdera burutzen dira Sakanan, baina inoiz ez Burundan. Aditz laguntzaileari dagokionez, bigarren silabako kontsonante txistukaria ez da besteetan bezala idatzirik ageri.

Testua: *çure merçedea u orremerçedea*

Testuingurua: “... *se dice y abla con ellos de la palabra çure merçedea u orre(n)merçedea ...*”

Batuko ordaina: *zure merzedea (mesede?) edo horren merzedea (mesede?)*

Burundera: *zuu merzedia o orren merzedia*

Iruzkina: Lehen izenlagunaren kasuan, egun dardarkaria erori egiten da. Bestalde, juntagailu hautakariak ondorengo bilakabidea izan du gaur egun arte: *edo > ero* (d/r txandaketa) > *eo* (dardarkariaren erorketa) > *oo* ($V_1V_2 > V_2V_2$) > *o* ($V_2V_2 > V_2$).

237. orria
(atzealdean)

Testua: *çatoz ceurq atranazazu*

Testuingurua: “... *que dicen en lengua bascongada, çatoz ceurq atranazazu no es palabra descortes ...*”

Batuko ordaina: *zatoz zeuk atera nazazu*

Burundera: *atoz zeok ataa nazazu*

Iruzkina: Izenordain intentsiboari dagokionez, ikus 40. orrialdearen atzealdean agertutakoari buruz esandakoa. Aditz nagusia, aldiz, sinkopatua ageri zaigu eta, egun behintzat, ez da horrelakorik gertatzen Burunda osoan, bai ordea Lakuntzatic ekialdera dauden Sakanako herrietan

238. orria

Testua: *çatoz ceurq atra nazazu ... çure mersedea*

Testuingurua: “... *y qu el aberle dho el acusado al quexante estando en el altar la palabra çatoz ceurq atra nazazu fue decir que fuesse y que el mismo le sacase ... decirle de mas a mas çure mersedea que quiere decir Vm ...*”.

Euskal testuak Nafarroan XVII. mendean

- Batuko ordaina: zatoz zeuk atera nazazu ... zure merzedea (mesede?)
 Burundera: *atoz zeok ataa nazazu ... zuu merzedia*
 Iruzkina: Aurrekoan bezala.
240. orria (atzealdean) Testua: *zatoz zu etta atra nazazu elizatiq*
 Testuingurua: “... *el dho quexante que callasen a lo que ablaban, zatoz zu etta atra nazazu elizatiq ...*” (hurrengoan jarraitzen du).
 Batuko ordaina: zatoz zu eta atera nazazu elizatik
 Burundera: *atoz zu ta ataa nazazu elizati*
 Iruzkina: Deklinabideko ablatibo kasuko burutzapenek ez daramate bukaeran, egungo burunderan (ezta Sakana osoan ere), kontsonante herskari belare ahoskaberik.
 Testua: *atra zaçue guiçonori elizatiq*
 Testuingurua: “... *diciendo estas palabras atra zaçue guiçonori elizatiq que quiere decir saquen esse hombre de la iglesia ...*” (hurrengoan jarraitzen du).
 Batuko ordaina: atera (e)zazue gizon hori elizatik
 Burundera: *ataa zazai gizon oi elizati*
 Iruzkina: -zue aditz morfema -zai burutzen da Burunda osoan. Erakusleak bokal arteko dardarkaria galtzen du.
 Testua: *zatoz zu etta atranazazu*
 Testuingurua: “...*a lo qual respondio la parte contr dandose por entendido zatoz zu etta atranazazu que según suena quiere decir benga Vm y saqueme ...*”.
 Batuko ordaina: zatoz zu eta atera nazazu
 Burundera: *atoz zu ta ataa nazazu*
 Iruzkina: Ikus orrialde honetako hasierako testua.
241. orria Testua: *vere mersedea u çure mersedea ... çu*
 Testuingurua: “... *siempre se les dice vere mersedea u çure mersedea y alguna vez siendo amigos los sacerdotes y seculares se tratan con la palabra çu ...*”.
 Batuko ordaina: bere merzedea (mesede?) edo zure merzedea (mesede?) ... zu
 Burundera: *bee merzedia o zuu merzedia ... zu*
 Iruzkina: Bi izenlagunen kasuan dardarkaria erori egiten da gaur egun.
246. orria (atzealdean) Testua: *çuc aterabeardituzu*
 Testuingurua: “... *refiere aquellas tales palabras çuc aterabeardituzu en este lenguaje como esta escrito ...*”.
 Batuko ordaina: zuk atera behar dituzu
 Burundera: *zuk ataa ber tuzu*

Euskal testuak Nafarroan XVII. mendean

- Iruzkina: Nor-nork erako aditz laguntzaileak lehen silaba galtzen du Sakana osoan, baina Burundan ez da palatalizatzen kontsonante hortzetakoa. Bai, ordea, Sakana erdialdean: *ttuzu* (dituzu).
- Testua: *çuc ... jauna ... zuc jauna*
- Testuingurua: “... *assi con los sacerdotes como con otras personas de respeto a la otra palabra çuc le añaden jauna, que quiere decir Vm señor ... falta la parte contraria en no decirle zuc jauna ...*”.
- Batuko ordaina: zuk ... jauna ... zuk jauna
- Burundera: (batuan bezala)
- Iruzkina: Aipagarria izenordaineko txistukariaren grafia ezberdina bi burutzapenetan.
249. orria (atzealdean) Testua: *engañatuco gaitu biarr ere egun-bezala ... çerda çerda*
- Testuingurua: “... *distancia de cinco o seis pasos donde estaua paseandose el dho abbad a la puerta de su casa, engañatuco gaitu biarr ere egun-bezala que quiere decir mañana nos engañara como oy y abiendo oydo la dha razon el quexante salio a decir esta palabra çerda çerda que quiere decir que ay que ay ...*”.
- Batuko ordaina: engainatuko gaitu bihar ere egun bezala ... zer da, zer da
- Burundera: *engainatuko gaitu bier re gaur bekela ... zer da, zer da*
- Iruzkina: Konparaziozko partikula gaur egun *bekela* da Lizarragan, Olaztin, Altsasun eta Urdiainen. Bestalde, *egun* ez da erabiltzen aditzondo moduan Burundan.
- Testua: *ni neure atarian nago*
- Testuingurua: “... *y el presentante respondio ni neure atarian nago que quiere decir yo estoy en mi puerta ...*”.
- Batuko ordaina: ni neure atarian nago (dokumentuan bexalaxe)
- Burundera: *ni niaure atayen nego*
- Iruzkina: Izenordain intentsiboa *niaure* burutzen da gaur egun Urdiainen eta Altsasun, eta *neonen* Bakaikun. Inesibo kasuko sintagmak, aldiz, dardarkaria galdu eta /y/ kontsonante epentetikoa dauka egungo burunderan.
250. orria Testua: *oquerr orrec engaña dezela auzoau eta vezinoac*
- Testuingurua: “... *el dho acusado dijo estas palabras oquer orrec engaña*”

- dezela (sic) auzoau eta vezinoac que quiere decir este tuerto engañe este concejo y sus V^{os} y el pretante le respondió* (hurrengoan jarraitzen du).
- Batuko ordaina: oker horrek engaina dezala auzo hau eta bezinoak
Burundera: oker orrek engaina zala auzo au ta bezinuek
Iruzkina: Burundan ez da bustidurarik eta aditz laguntzaileak forma aferesiduna darabil. Bestalde, /o/ bokalez amaituriko lexemek ondorengo bilakabidea izaten dute mugatzailea eransterakoan: -o + -a(k) > -ua(-uek).
- Testua: *chucenago nayz zu bayno eta zu noren semea çara*
- Testuingurua: “... *que quiere decir en lengua castellana mas drecho soy que el e hijo de quien es a que respondió el dho acusado*” (hurrengoan jarraitzen du).
- Batuko ordaina: zuzenago naiz zu baino eta zu noren semea zara
Burundera: zu baindo zuzenoo naiz ta zu noon semia zaa
Iruzkina: Konparaziozko morfemak bokal arteko kontsonante belare herskari ahostuna galtzen du beti Sakana osoan, ondorengo bilakabidea izaten duelarik: -ago > -ao > -oo. Aipagariak da, era berean, bokal arteko dardarkari samurraren erorketa.
- Testua: *ni naiz ayn ayta honrratuaren umea nola zu ... cuc ... cuc cure merçedea u bere mersedea ... jauna*
- Testuingurua: “... *ni naiz ayn ayta honrratuaren umea nola zu ablando siempre el uno al otro con la palabra cuc ... cuc cure merçedea u bere mersedea y otras veces jauna ...*”.
- Batuko ordaina: ni naiz hain aita onraduaren umea nola zu ... zuk ... zuk zure merzedea edo bere merzedea ... jauna
Burundera: ni naiz zu bezain aita onratubaa umia ... zuk ... zuk zuu merzedia o bee merzedia ... jauna
Iruzkina: Ez da erabiltzen Sakana osoan hain ... nola menderagailua konparaziozko esaldietan. Gainerako burutzapenak aztertuak ditut dagoeneko.
256. orria Testua: *çu noren semea çara*
- Testuingurua: “... *asi como llego a donde estaban le respondió alla el prtante en semejantes palabras çu noren semea çara a que le respondia en lengua bascongada ...*”.
- Batuko ordaina: zu noren semea zara
Burundera: Zu noon semia zaa
Iruzkina: Aditza eta izenlagunaren kasuetan bokal arteko dardarkari

samurra erori egiten da gaur egungo burunderan.

259. orria Testua: *norc sarçen caytu ortan*
- Testuingurua: “... *que en lengua bascongada esta escrita norc sarçen caytu ortan ...*”.
- Batuko ordaina: nork sartzen zaitu horretan
- Burundera: *nok sartzen zaitu ortan*
- Iruzkina: Izenordain galdetzaileak dardarkaria galtzen du egun. Erakuslea, berriz, dokumentuan bezala, sinkopaturik.
- Testua: *çu jauna norc sarçen caytu*
- Testuingurua: “... *que refiere aquella falta el acusado en no decir çu jauna norc sarçen caytu para que le tratara con total atención y cortesía ...*”.
- Batuko ordaina: zu jauna nork sartzen zaitu
- Burundera: *zu jauna nok sartzen zaitu*
- Iruzkina: Batuan bezala, izenordain galdetzaileko dardarkariaren erorketa kontuan ez hartuz gero.
262. orria Testua: *juramento gayztoa eguinduzula eta pagatuco ytuzula*
- Testuingurua: “... *diciendo de esta forma en lengua bascongada juramento gayztoa eguinduzula eta pagatuco ytuzula que según suena quiere decir que esta que depone havia jurado mal o echo mal juramento y que los pagaria y que esto se lo havia dicho el dho alcalde al dho su cuñado ...*”.
- Batuko ordaina: juramento gaiztoa egin duzula eta pagatuko dituzula
- Burundera: *juramentu gaiztua in dezula ta paatuko tuzula*
- Iruzkina: Kontsonante belare herskari ahostuna bi aditz nagusien kasuan erori egiten da bokal artean. Honetaz gain, bi burutzapen aferesidunak ikus daitezke egungo burunderan, *in* eta *tuzula*, azken honetan palatalizaziorik gertatzen ez delarik.
266. orria Testua: *çuc oquerr orrec ... jauna*
(atzealdean)
- Testuingurua: “... *todo en lengua bascongada y con esta palabra çuc oquerr orrec sin añadir la palabra jauna que es la cortesía ...*”.
- Batuko ordaina: zuk oker horrek ... jauna
- Burundera: *zuk oker orrek ... jauna*
- Iruzkina: Batuan bezala, /h/ kontsonanteari dagokion kasuan izan ezik.
270. orria Testua: *atra eçaçue guiçonori ... çeurq, atra ça(çu)*

- Testuingurua: “... semejantes palabras en lengua bascongada atra eçaque guiconori sin nombrar el su(?) que según suena quiere decir saquen esse hombre de ay (...) en lengua bascongada ablando con el prtante en alta voz, çeurq, atra çalçu que según suena quiere decir en lengua castellana saquelo el mismo ...).
- Batuko ordaina: atera ezazue gizon hori ... zeuk atera eza(zu)
- Burundera: ataa zazai gizon oi ... zeok ataa zazu
- Iruzkina: Aztertuak ditugu dagoeneko testu honetako burutzapen guztiak, baina bigarren aditz laguntzailearen kasuan, bere bigarren silaba parentesi artean agertzearen arrazoa orrialde zatia faltatzearena da, hots, hautsirik dugu orrialde hau eta aditz forma hau ez dago osorik.
274. (bis) Testua: *oquerr onec engañadeçala onlaco auzobat*
 orria (atze-
 aldean)
- Testuingurua: “... lo trato de tuerto repitiendo la palabra tuerto con colera y enfado aunque en lengua bascongada y diciendo oquerr onec engañadeçala onlaco auzobat que según suena quiere decir en lengua castellana que este tuerto engañe a un conçejo ...”.
- Batuko ordaina: oker honek engaina dezala honelako auzo bat
- Burundera: oker onek engaina zala olako auzo bat
- Iruzkina: Aditz nagusia despalatalizaturik erabiltzen dute Burundan eta laguntzailea, aldiz, lehen silaba galdurik aferesiaren ondorioz. Erakusleari dagokionez, berriz, sinkopa silaba osokoa dugu gaur egun, eta ez bokalarena soilik dokumentuan ageri den bezala.
275. orria Testua: *ori ezta arramendia bayzic yaurtia*
- Testuingurua: “... a la dha Maria Ramos oyo como dijo estas palabras en lengua bascongada ori ezta arramendia bayzic yaurtia que según suena quiere decir esse no es Aramendia sino yaurtia ...”.
- Batuko ordaina: hori ez da arramendia baizik yaurtia
- Burundera: ori ez da A(r)ramendia Iyortia baindo
- Iruzkina: Apaizaren abizenari buruz ari zaigu kasu honetan. Dokumentuan, horietako lehena, ia beti ageri da kontsonante dardarkari anitzez (bikoitza), baina Aramendia izango da, seguru asko, ezaguna baita modu honetan Sakanan. Bigarrena, Altsasuko toponimian ageri zaigu, *Iyortia* eta baita Altsasuko Kultur gunearen izen moduan ere, *Iortia*. Bestalde, ez da Sakana osoan *baizik* juntagailua erabiltzen, gaur egun behintzat.
282. orria Testua: *ni nor naiz ... çu alcatea ... nor da*

(atzealdean)

alcatea

Testuingurua: “... algo alborotado comenzo a decir en lengua bascongada al dho prtante semejantes palabras ni nor naiç, teniendo un papel en la mano que quiere en decir en castellano yo quien soy ha que respondio çu alcatea, que quiere decir, el alcalde y a esto replico nor da alcatea, que quiere decir quien es el alcalde y le respondio el prtante, Miguel Fernández de garayalde ...”.

Batuko ordaina: ni nor naiç ... zu alkatea ... nor da alkatea

Burundera: ni nor naiç ... zu alkatia ... nor da alkatia

Iruzkina: Berriz ere gogoratuko dut egun -e + -a > -ia bilakatzen dela Burunda osoan eta Sakana erdialdeko zenbait herritan.

288. orria

Testua: *bay bay ... ongui da*

Testuingurua: “... a la memoria estas palabras bay bay válgame dios ongui da las cuales le parece las dijo así que quieren decir si si válgame dios bien esta ...”.

Batuko ordaina: bai bai ... ongi da

Burundera: bai bai ... ondo da

Iruzkina: Moduzko aditzondoa -gi morfemaz osatua dugu eta gaur egun, Burundan ondo erabiltzen da.

299. (bis)
orria

Testua: *ori da puta baten semea, lapur semea*

Testuingurua: “... se acuerda que la parte contraria le dijo que hera hijo de una puta y volviendo el (ç) a un lado añadio y oyo le dijo ladron con semejantes palabras en basquenz, ori da puta baten semea, lapur semea que según suena quiere decir esse es hijo de puta, de ladron y no oyo la palabra infame ni bellaco ...”.

Batuko ordaina: hori da puta baten semea, lapur semea

Burundera: ori da puta baten semia, lapur semia

Iruzkina: Sintagma errepikatua dugu, izenlaguna + izena, baina lehenengoaren kasuan zenbatzaile zehaztua erantsi dio eta bigarrean, berriz, ez eta, gainera, izenlagunaren morfema elipsian dago. Seguru asko²⁶, zenbatzailea erabiltzean amaren izaera azpimarratu nahi du eta bestean, aldiz, izen konposatu moduan erabili du. Bestela, egun behintzat, zenbatzailerik gabe erabiltzekotan lehena erabiliko genuke.

301. orria
(atzealdean)

Testua: *ni nayz çu baño ayta honrratuagoren semea*

²⁶ Eskerrak eman nahi dizkiot Joseba Gallastegi Beobide euskara irakasle eta lankideari, berarekin komentatuz otu baitzitzaigun sintagma hauen burutzapen ezberdintasunaren arrazoia haxe izan zitekeela.

Testuingurua: “... donde dice al segundo articulo semejantes palabras ni nayz çu baño ayta honrratuagoren semea que en lengua castellana quiere decir según su sentir, soy hijo de padre mas honrrado que Vm ...”.

Batuko ordaina: ni naiz zu baino aita ondraduagoaren semea

Burundera: ni naiz zu baindo aita onratuboon semia

Iruzkina: Testu honetan eta hurrengoan, konparaziozko esaldietako berdintasuna eta desberdintasuna adierazteko menderagailuak erabili ditu dokumentuaren egileak: ... baino ...-ago desberdintasuna adierazteko menderagailua kasu honetan, eta partikulako kontsonante sudurkaria bustirik idatzia.

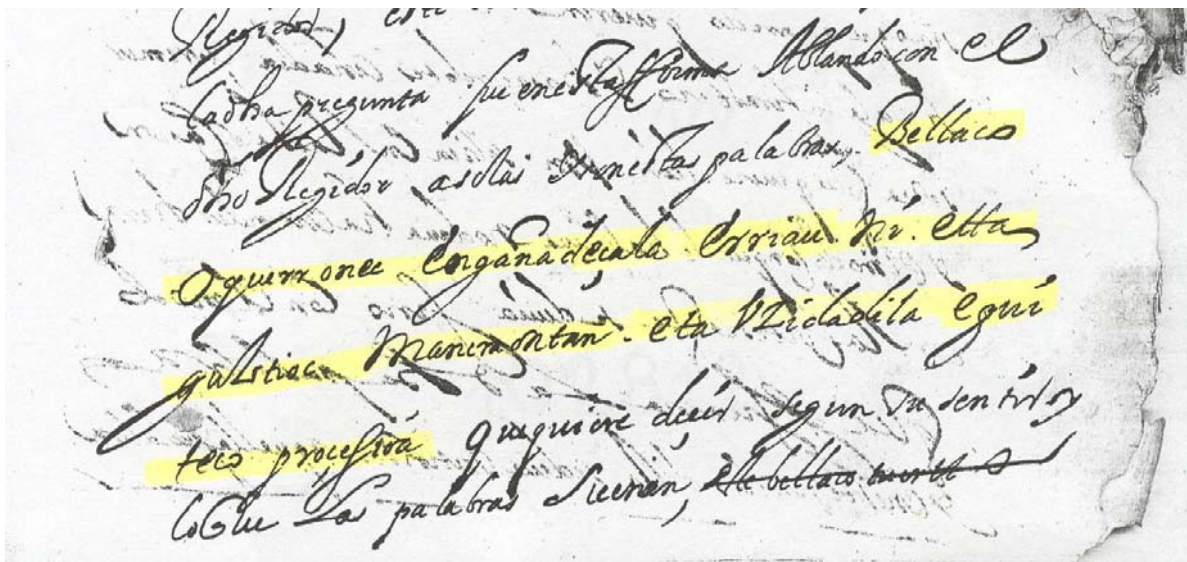
302. orria Testua: çu bezayn ayta honrratuaren semea

Testuingurua: “... que no las dijo como se hallan escritas sino en esta forma çu bezayn ayta honrratuaren semea que quiere decir hijo de padre tan honrrado y no la palabra mas honrrado como se halla escripto ...”.

Batuko ordaina: zu bezain aita ondraduaren semea

Burundera: zu bezain aita onratuban semia

Iruzkina: Oraingoan, aldiz, berdintasuna adierazteko menderagailua, bezain, erabili du. Aurrekoan bezala, dardarkari anitza bikoiztua idatzi du kontsonante sudurkariaren ondoren.

(Dokumentuko 228. orrialdearen zatia)

BIBLIOGRAFÍA

- Axular, P., *Gero*, Juan Flors, Barcelona, 1964.
- Beriain, Juan, *Tratado de cómo se debe de oyr missa escrito en romance y bascuence*, 1621.
- Camino Lertxundi, Iñaki (arg), *Nafarroako hizkerak*, UEU, 1997.
- , *Hego-Nafarrera*, Gobierno de Navarra, 2003.
- Erdozia, Jose Luis, *Sakana erdialdeko euskara*, Nafarroako Gobernua, 2001.
- , “Bakaikuko hizkera”, *FLV 90*, 2002.
- Etxepare, Bernard, *Linguae Vasconum Primitiae*, Euskaltzaindia, 1995.
- Lizarraga Elkanokoa, Joakin, *Doctrina Christioarén Cathechima*, Euskaltzaindia – Nafarroako Gobernua, 1979.
- , *Urteko igande guzietarako prediku laburrak*, Euskaltzaindia, 1990.
- Mikoleta, Rafael, *Modo breve de aprender la lengua Vizcayna*, (1653) in *Euskal Literaturaren antologia*, Elkarlanean-Ikastolen Elkarte, 1998.
- Perez de Lazarraga, Joan, *Dianea & Koplak* (Madrid 1567), Erein, 2004.
- Jimeno Jurio, JM et alii, *NTEM IX*, TRACASA, Nafarroako Gobernua.
- UEU, *Euskal dialektologiaren hastapenak*, 1987.
- Zuazo, Koldo, “Burundako hizkera”, *ASJU XXVIII*, 1995.

LABURPENA

Nafarroako Artxibo Orokorreko XVII. mendeko dokumentu batean agertzen diren euskal testuak jaso dira artikulu honetan. 1645eko uztailaren 13a eta 1648ko maiatzaren 30a bitartean buruturikoa da eta Burunda haranean gertatutako auzi bati buruzkoa gainera, eta bertan berrogeita hamabost testu edo hitz euskaraz jaso dira.

Dokumentuko testu bakoitza ondorengo eredia jarraituz izan da jaso: testuak dokumentuan duen kokapena (orrialdea), testua bera, testuingurua, batuko ordaina, egungo burunderako ordaina eta iruzkin dialektologikoa.

RESUMEN

En este artículo se han recogido los textos escritos en euskara que aparecen en un documento del siglo XVII del Archivo General de Navarra. En dicho documento, producido entre el 13 de julio de 1645 y el 30 de mayo de 1648 y que versa sobre un juicio en el valle de la Burunda, se han recogido cincuenta y cinco textos o palabras escritas en euskara.

Cada uno de los cincuenta y cinco textos del documento, ha sido recogido siguiendo el siguiente esquema: situación del texto en el documento (página), el texto en sí, contextualización, su correspondiente en euskara estandarizado, su correspondiente en el habla actual del valle de la Burunda y un comentario dialectológico.

RESUME

Euskal testuak Nafarroan XVII. mendean

ABSTRACT